

Uvodnik

Nova javna kultura i prostori društvenosti

Tematski broj „Nova javna kultura i prostori društvenosti“ donosi znanstvene radove proizašle iz istraživanja koja su provedena unutar istoimenog projekta kojemu je nositelj bio Savez udruga Klubtura. Projekt je realiziran u suradnji s jedanaest partnera iz Republike Hrvatske, uključujući organizacije civilnog društva i akademske institucije.¹ Polazeći od koncepta „nove javne kulture“, kako ga je formulirao Vjeran Katunarić, jedan od ciljeva projekta bio je proizvesti znanstvene spoznaje o važnosti lokalne infrastrukture za kulturne i društvene djelatnosti. Stoga su u središtu znanstveno-istraživačkog interesa bili javni kulturni centri te nova generacija društveno-kulturnih centara utemeljenih na načelima sudioničkog upravljanja.

Znanstvena istraživanja provedena u sklopu projektnih aktivnosti bila su podijeljena u tri veće tematske cjeline: 1) javni kulturni centri, njihov povijesni razvoj, modeli upravljanja, programske aktivnosti i odnos sa zajednicom; 2) civilno-javno partnerstvo i novi modeli infrastrukture za kulturu i društvene aktivnosti; 3) nove kulturne prakse i modeli umrežavanja organizacija civilnog društva iz područja kulture. Radovi koje donosi ovaj tematski broj pružaju uvide u najvažnije znanstvene doprinose projekta, pri čemu se usredotočuju na prvu tematsku cjelinu koja se odnosi na istraživanje uloge javnih kulturnih centara. Unatoč tematskom usmjerenju, objavljeni radovi dobro ilustriraju raznovrsnost teorijsko-konceptualnih i metodoloških okvira na kojima su se temeljila provedena istraživanja. Premda su javni kulturni centri iznimno važan segment kulturne infrastrukture, sustavni istraživački uvidi uglavnom su izostajali, a njihov je položaj u odnosu na ostale oblike kulturnih ustanova (npr. muzeji, kazališta) bio nedorečen sve do nedavno donesenog Zakona o kulturnim vijećima i financiranju javnih ustanova u kulturi. Tekstovi koje donosi ovaj tematski broj stoga pružaju dragocjene uvide u različite aspekte djelovanja kulturnih centara, čime ujedno popunjavaju praznine u hrvatskoj istraživačkoj tradiciji.

Tematski blok otvara rad *Kulturni centri i paradigme moderne kulturne politike u Hrvatskoj* autora **Nikole Tomaševića** i **Krune Kardova**. Rad donosi pregled razvoja koncepcija javnih kulturnih centara u okviru modernih paradigmi kulturnih politika. Autori u svojoj analizi obuhvaćaju dugačko povijesno razdoblje od prve polovice 19.

¹ Projekt *Nova javna kultura i prostori društvenosti* (UP.04.2.1.06.0015) sufinanciran je sredstvima Europske unije iz Europskoga socijalnog fonda na poziv Tematske mreže za društveno-ekonomski razvoj te promicanje socijalnog dijaloga u kontekstu unapređivanja uvjeta rada. Istraživački tim činili su znanstvenici s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Instituta za razvoj i međunarodne odnose, Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu, Instituta za povijest umjetnosti, Filozofskog fakulteta Sveučilišta Juraj Dobrila u Puli, Sveučilišta u Zadru i pariškog Instituta političkih znanosti Sciences Po, a voditelj tima bio je Kruno Kardov (Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). Trajanje projekta bilo je od 29. listopada 2020. do 29. listopada 2023.

stoljeća, kada se bilježe prvi tragovi uspostavljanja kulturne infrastrukture namijenjene građanstvu, sve do 2000-ih, kada nastaju novi oblici kulturnih centara utemeljeni na sudioničkom upravljanju. Pritom je u središtu analitičkog interesa dvojaka uloga kulturnih centara kao prostora kulturne proizvodnje i diseminacije. Ta se napetost proizvodne i diseminacijske funkcije mogla prepoznati u različitim povijesnim razdobljima u kojima se djelovanje kulturnih centara transformiralo s promjenama dominantnog političkog diskursa. Prve naznake koncepta kulturnog centra autori identificiraju u djelovanju ilirskih čitaonica koje su u okvirima razvoja moderne građanske kulture služile kao važna žarišta preporoditeljske kulturne djelatnosti. Uspostavljanje javno dostupne prostorne infrastrukture za kulturne i obrazovne svrhe namijenjene najširem krugu građanstva primalo je različite oblike – od narodnih ili pučkih kuća (domova), pučkog sveučilišta, domova kulture, kulturnih centara te u najnovije vrijeme društveno-kulturnih centara. Pritom su se u specifičnim koncepcijama kulturnih centara prelamali nerijetko suprotstavljeni društveno-politički ciljevi i ideološka strujanja. Povijesni pregled razvoja autori zaključuju recentnim oblicima društveno-kulturnih centara u kojima se uspostavljaju modeli sudioničkog upravljanja. Premda se njihov potencijal počinje prepoznavati i unutar širih okvira kulturne politike, autori smatraju da je njihov daljnji razvoj neizvjesan kao i mogućnost punog ostvarenja ideja kulturne demokracije i sociokulture.

Dok prvi rad pruža uvid u povijesni razvoj i promjene koncepcija kulturnog centra u okvirima modernih paradigmi kulturne politike, drugi se bavi djelovanjem kulturnih centara u tranzicijskom i posttranzicijskom razdoblju. **Kruno Kardov, Anamaria Klasić i Jelena Ostojić** autori su rada *Naslijeđeni, važni i nevidljivi: uloga zagrebačkih kulturnih centara izvan okvira kulturne politike*. Za razliku od prvog rada, koji kulturne centre sagledava u nacionalnom kontekstu, ovaj se rad isključivo bavi zagrebačkim centrima za kulturu. Nakon kraćeg povijesnog pregleda, koji se dijeli na socijalističko i tranzicijsko, odnosno posttranzicijsko razdoblje, središnji dio članka donosi rezultate kvalitativnog istraživanja koje je obuhvatilo ravnatelje javnih kulturnih centara u Gradu Zagrebu, pri čemu su obuhvaćena i dva novija centra uspostavljena po modelima javno-civilnog partnerstva. U radu se ističe da su u tranzicijskom razdoblju, obilježenom neokonzervativnim strujanjima unutar kulturne politike, kulturni centri zauzimali rubnu poziciju u okvirima širega kulturnog sustava. Bez obzira na društveno-političke promjene, kao i inovativne modele civilno-javnog partnerstva koji se uspostavljaju u novije vrijeme, rezultati istraživanja sugeriraju da se položaj zagrebačkih kulturnih centara i dalje može opisati kao marginaliziran. Unatoč tome, riječ je o ustanovama koje ispunjavaju brojne potrebe zajednica unutar kojih djeluju, uključujući omogućavanje pristupa kulturi, jačanje društvene kohezije i aktivne participacije građana. S druge strane, rezultati istraživanja upućuju i na postojanje dvostruke krize kojoj su izloženi kulturni centri u posttranzicijskim okolnostima: krize legitimacijske baze i krize namjesništva. U zaključku rada autori stoga upućuju na nužnost preispitivanja lokalnih i nacionalnih javnih politika koje bi kulturnim centrima trebale omogućiti adekvatne uvjete za razvoj.

Treći, ujedno i posljednji rad u ovom tematskom broju, predstavlja rezultate studije slučaja kulturnih centara. Autorice rada *Između strukturnih ograničenja i razvojnih mogućnosti: studija slučaja kulturnih centara u Republici Hrvatskoj* jesu **Ana Žuvela** i **Željka Tonković**. Polazeći od koncepta ovisnosti o prijedrenom putu i institucionalne krutosti, u radu se analiziraju različiti aspekti upravljanja, programiranja i financiranja kulturnih centara, njihov odnos sa zajednicom unutar koje djeluju te perspektive razvoja. Slično kao i prethodni rad, i ovaj se oslanja na konceptualnu opreku između „stare“ i „nove“ javne kulture, pri čemu se u potonjoj prepoznaje transformacijski potencijal potreban za razvoj novih, uključivih pristupa upravljanja u kulturi. Metodološki, rad predstavlja kompozitnu studiju slučaja s tri jedinice analize smještene u različitim kontekstualnim zadanostima: Osijeku, Sisku i Veloj Luci. Prema rezultatima istraživanja, djelovanje kulturnih centara uvelike je uvjetovano interesima osnivača, u čemu autorice prepoznaju ovisnost o prijedrenom putu, odnosno naslijeđe predtranzicijske političke kontrole. S druge strane, kulturni centri nerijetko se nalaze pod pritiskom prihvaćanja tržišnih mehanizama i kriterija, što potiskuje njihovu ulogu kao kulturnog i društvenog središta zajednice. U uvjetima visoke razine centraliziranosti kulturnog sustava položaj kulturnih centara koji djeluju u perifernim područjima pritom je dvostruko nezavidan. Autorice zaključuju da javni kulturni centri pretežno baštine tradicionalne obrasce djelovanja naslijeđene iz predtranzicijskog razdoblja, što objašnjava nespремnost na potencijalno uvođenje inovativnih modela upravljanja i programiranja u duhu nove javne kulture. U takvim okvirima djelovanja promjene su često uvjetovane odozgo te su nerijetko usmjerene komercijalizaciji prostornih resursa i sadržaja, a na štetu primarne funkcije kulturnog centra kao javnog prostora za društveno-kulturne aktivnosti.

Čitateljima također želimo skrenuti pozornost na prikaz knjige *Kultura (bez) zajednice: prema društveno-kulturnom centru* Željke Tonković, Krešimira Krole i Ane Žuvela, koji je za ovaj tematski broj pripremio **Luka Antonina**.

U skladu s postavljenim ciljevima projekta i nosivim teorijskim konceptima, provedenim znanstvenim istraživanjima nastojalo se ispitati mogućnosti za promicanje kulturne decentralizacije, veće inkluzivnosti i dostupnosti kulture te za uspostavljanje i razvoj inovativnih oblika upravljanja u kulturi. Iz te perspektive posebno su indikativni zaključci ovdje okupljenih radova, a koji upućuju na skeptičnost prema participativnim oblicima upravljanja u kulturi, prevladavajući utjecaj osnivača, odnosno političkih aktera u upravljačkim procesima, nedovoljnu razvijenost i dostupnost kulturno-društvene infrastrukture u manjim sredinama uslijed prevelike ovisnosti o kapacitetima lokalne zajednice, kao i na opću nedorečenost uloge kulturnih centara i njihovu marginaliziranost u širim okvirima kulturnog sustava. Obrasci „nove javne kulture“, a koji se grade na vrijednostima suradnje, jednakosti, solidarnosti, horizontalnosti i slobode izražavanja, u takvim okolnostima ostaju teško ostvariv ideal koji poziva na buduća promišljanja javnih politika. Do tada, nadamo se da će ovdje oku-

pljeni radovi biti poticajni budućim istraživačicama i istraživačima. Također se želimo zahvaliti svim sudionicima istraživanja te urednicama Lani Peternel i Anji Gvozdano-
vić koje su omogućile izdavanje ovog tematskog broja.

U pripremi ovog broja zatekla nas je tužna vijest. Preminuo je naš uvaženi profesor i kolega **Vjeran Katunarić** koji nas je svojim dugogodišnjim znanstvenim i stručnim radom u području socioloških teorija, sociologije kulture i kulturne politike inspirirao i zadužio. Stoga ovaj tematski broj posvećujemo njemu u spomen.

Željka Tonković
gostujuća urednica